

Heşimova, T. (2025). Azerbaycan’da Türklük anlayışının sembol isimlerinden biri olarak Nazım Hikmet. *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 115-124.

AZERBAYCAN’DA TÜRK LÜK ANLAYIŞININ SEMBOL İSİMLERİNDEN BİRİ OLARAK NAZİM HİKMET

Terane HEŞİMOVA*

Öz: Azerbaycan’da Türk edebiyatı ve Türk şiiri denildiğinde zaman kavramı ortadan kalkıyor, Azerbaycanlılar Türk şiiri denilince Yunus Emre ve Nazım Hikmet’i hatırlıyorlar. Azerbaycan edebî ortamında olağanüstü derecede sevilmiş Nazım Hikmet’in ulusal şiirimize, şiirsel düşüncemize büyük etkisi olmuştur. Sovyetler döneminde Azerbaycan’da Nazım Hikmet’in sanatı bilimsel açıdan öğrenilmiş, şiirlerinin çevirisi yapılarak çok sayıda kitapları yayımlanmıştır. Hatta onun 60’larda basılan eserinin bir günde satıldığı dönemler de olmuştur. O zamanlar Nazım Hikmet, sömürgeci inleyen, milletin sözüne, sanatına, ortak değerlerine hasret kalmış Azerbaycan halkı için manevi tapınak, halkın ruhunun dayandığı muhteşem dağ timsalindeydi. 1960-70’lerde Nazım Hikmet’in sanatı, Azerbaycan Bilimler Akademisinin Şarkiyat (Doğubilimcilik) Enstitüsünün “Türk Filolojisi” bölümünde ve Azerbaycan Devlet Üniversitesi’nin “Şarkiyat” Fakültesinin Türk Edebiyatı Bölümünde araştırma nesnesine dönüştürülmüştür. Nazım Hikmet’in şiirlerinin çevirisi yapılmış, onun sanatına adanan çok sayıda monografi ve kitap yayımlanmıştır. Sovyet Döneminden günümüze kadar Nazım Hikmet sanatından, şiirlerinden esinlenerek yeni şiir örnekleri oluşturulmuş, hakkında kitaplar, denemeler ve makaleler yayımlanmıştır; anısına sempozyumlar, konferanslar organize edilmiştir. Makalede Sovyetler döneminde Azerbaycan’da Nazım Hikmet’in öğrenilmesi yönünde derinlemesine araştırmalar, kitap, bilimsel makalelerden ve aynı zamanda Azerbaycan edebiyatında Nazım Hikmet’e adanmış sanat eserlerinden bahsedilmektedir. Samet Vurgun’un, Resul Rıza’nın, Anar’ın ve Hidayet’in şiirleri, denemeleriyle Nazım Hikmet’e adanmış diğer sanat eserleri konu açısından inceleniyor.

Anahtar Kelimeler: *Sovyetler Birliği Dönemi, bağımsızlık dönemi, Türklük anlayışı, Azerbaycan, Nazım Hikmet*

NAZİM HİKMET, THE SYMBOL OF THE UNDERSTANDING OF TURKISHNESS IN AZERBAIJAN

Abstract: When Turkish literature and Turkish poetry are mentioned in Azerbaijan, the concept of time disappears, and when Azerbaijanis hear the word Turkish poetry, they remember Yunus Emre and Nazım Hikmet. Nazım Hikmet, who was incredibly loved in the Azerbaijani literary environment, had a great impact on our national poetry and poetic thought. During the Soviet period, Nazım Hikmet’s art was studied scientifically in Azerbaijan, his poems were translated and many books were published. There were even times when his work, published in the 60s, was sold in one day. At that time, Nazım Hikmet was a spiritual temple for the Azerbaijani people, who were suffering under colonial rule and longing for the words, art and common values of their nation, and a magnificent mountain symbol where the spirit of the people was based. In the 1960s and 70s, Nazım Hikmet’s art was turned into a research object in the “Turkish Philology” department of the Institute of Oriental Studies of the Azerbaijan Academy of Sciences and in the Turkish Literature Department of the Faculty of Oriental Studies of the Azerbaijan State University. The poems of

* Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, tarana_nur@yahoo.com.tr

ORCID: 0000-0001-6823-037X

Nazım Hikmet have been translated, and numerous monographs and books dedicated to his art have been published. From the Soviet period to the present day, new examples of poetry have been created inspired by Nazım Hikmet's art and poems, books, essays and articles have been published about him; symposiums and conferences have been organized in his memory. The article discusses in-depth research, books, scientific articles on the learning of Nazım Hikmet in Azerbaijan during the Soviet period, as well as works of art dedicated to Nazım Hikmet in Azerbaijani literature. The poems and essays of Samet Vurgun, Resul Rıza, Anar and Hidayet, as well as other works of art dedicated to Nazım Hikmet are examined in terms of the subject.

Keywords: Soviet Union period, independence period, understanding of Turkishness, Azerbaijan, Nazım Hikmet

Nazım Hikmet (1902-1963) Türk şairi, yazar, oyun yazarı, Türk şiirinde serbest şiirin ilk temsilcisi, çağdaş Türk şiirinin önde gelen isimlerindendir. O, Türk devrim şiirinin temellerini atan, 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren uluslararası alanda tanınan ve dünyanın en büyük şairleri arasında yer alan bir şairdir. Nobel ödüllü Pablo Neruda'ya soruyorlar: "Önde gelen şairlere yer vereceğiniz bir antoloji hazırlasaydınız, o antolojide Nazım Hikmet'e de yer verir miydiniz?" Pablo Neruda'nın cevabı şuydu: "Tek bir şair antolojisi yapacak olsam, bu Nazım Hikmet olurdu" (Bayramov, 2017, s. 4). Pablo Neruda, "Nazım Hikmet Türk'ün sesini beşeriyetin sesine dönüştürmeyi başarmış" ki bu sesin ilk yankısı zamanında Azerbaycan'dan gelmiştir. Çılgın aşkların, deli sevdaların, hasretlerin ve ayrılıkların, insan ruhunun tüm hâllerinin haritasını çizen Nazım Hikmet, Azerbaycan halkının ve edebiyatının yakın dostuydu. O Azerbaycan edebî ortamında çok derecede sevilmiş ve şairin şiirimize, şiirsel düşüncemize büyük etkisi olmuştur. Nazım Hikmet'in *Otuz Yıl Sonra* adlı bir şiirini 1957'de Bakü'ye vardığında yazmıştır. İlk kez 1927 yılında Azerbaycan'a gelen Nazım Hikmet, otuz yıl sonra Azerbaycan'da coşkuyla, heyecanla karşılanır.

"Moskova'dan yola çıktım bu akşam,
Vagonumun kapıları aynalı.
Bakü'ye gidiyorum ay balam,
Bakü Aslı, ben Kerem.
Bakü gençliğim demek:
Dost eline emanet ettiğim yürek,
İliç'in bulağından içtiğim su,
Kardeş sofrasında kestiğim ekmek.
Damda kitap yüzünde yıldızların uykusu;
Bakü gençliğim demek.
Bakü'ye gidiyorum ay balam,
Bakü Aslı, ben Kerem" (Kavral, 2007).

O *Otuz Yıl Sonra* şiirinde "Azerbaycan şiiri vardı, Samed'in şiiri yoktu" mısraları geçiyor. Nazım Hikmet *Samed Vurgun'a* şiirini ise 1957 yılında yazmıştır. Üçüncü kez Azerbaycan'a gelen şair, kendisiyle güçlü dostluk, kardeşlik bağları olan Samed Vurgun'un ölüm haberini duyar duymaz bu şiiri kaleme alır. Şiir 27.02.1957 yılında Azerbaycan'da *Edebiyat ve İncəsənət* gazetesinde yayımlanır. Bu şiiri Nazım Hikmet'in Azerbaycan'daki izlerinin araştırmacısı Aslan Kavrak gün ışığına çıkarmıştır.

"Nihayet şehrine gelebildim,
Ama geç geldim, Samet,
Görüşebilemedik,
Bir ölüm boyu geç geldim.
Teypteki sesini
Dinlemek istemedim, Samet"¹.

Nazım Hikmet'in 1957 kışının şubat ayında Bakü'ye yaptığı ziyaret sırasında şairin Azerbaycanlı öğrencilerle buluşması büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Şairin öğrenciler

¹ <https://tersdergi.com/azeri-arsivlerinde-bulunan-daha-once-okumadiginiz-bir-nazim-hikmet-siiri/>

önünde yaptığı konuşmada, oldukça etkileyici cümleleri dinleyicilerinin anılarında yaşamaktadır: “İstanbul Üniversitemizde şiir okuyacak olan Azerbaycanlı şairden bir ricam var. Oraya gittiğinde İstanbullu gençlerime desin ki, sizin Nazım’ınız da bize geldi. Onu bir kardeş gibi kucakladık ve ona çok şey öğrettik. Bu dünyada ne öğrendiyse çoğunu bizden öğrendi. Bunu söylemeyi ve benden merhaba demeyi unutma. Çünkü belki ben memleketime dönemeyeceğim ama o vatanımı görecektir” (Karabağı, 2021, s. 4).

Sovyet döneminde Azerbaycan’da Türk edebiyatının incelenmesine yönelik ciddi yasaklar varken Nazım Hikmet’in sanatı bilimsel açıdan öğrenilmiş, şiirlerinin çevirisi yapılarak çok sayıda kitapları yayımlanmıştır. 1960-70’lerde Azerbaycan İlimler Akademisinin Şarkiyat (Doğubilimcilik) Enstitüsünün Türk Filolojisi bölümünde ve Azerbaycan Devlet Üniversitesinin Şarkiyat Fakültesinin Türk Edebiyatı Bölümünde Nazım Hikmet’in şiirlerinin çevirisi yapılmış, hakkında monografiler, kitaplar yayımlanmıştır.

1. Sovyetler Döneminde Azerbaycan’da Nazım Hikmet’in Öğrenilmesi

Nazım Hikmet Azerbaycan edebiyatını iyi biliyordu. Klasik ve döneminin çağdaş Azerbaycan edebiyatının ünlü isimleri; Nizami, Fuzuli, Mirza Fathali Ahundov, Sabir, Samed Vurgun, Süleyman Rüstem, Ahmed Cemil, Resul Rıza, Mikayıl Rafili’nin sanatları üzerine makaleler kaleme almıştı. O dönemde Azerbaycanlılar ve Azerbaycan’ın önde gelen aydınları Nazım Hikmet’i sevgiyle kucaklamış, onun hem insani özelliklerini hem de sanatını çok takdir etmişlerdir. Söylenenlere göre şairin Azerbaycan diline olan özel bir sevgisi de olmuştur. Şairin elimize ulaşan videolarında Azerbaycan Türkçesine olan büyük sevgisini ve dilimize olan ilgisini görüyoruz. Videoda Nazım Hikmet, *Memleketim* ve *Azerbaycan* dergilerinden *Ceviz Ağacı* adlı şiirleri okuyor ve Resul Rıza’yı çok beğendiğini söylüyor: “Benim okuyacağım şiirler *Azerbaycan* dergisinin 9. sayısında çıktı. Bu dergiyi alın ve okuyun. İçinde çok güzel şiirler var. Buradaki şiirleri güzelleştiren Resul Rıza’dır. İstisnai bir şekilde çeviri yapmıştır. Çok sevdiğim bir şairdir. Azerbaycan dili dünyanın en güzel dillerinden biridir. En kötü şiir bile Azerbaycan dilinde çok güzeldir” (Babayev, 2010, s. 23). Bahsedilen dönemde Azerbaycan şairlerinin ve aydınlarının yardımıyla Nazım Hikmet’in ilk kitabı *Güneş İçenlerin Türküsü* Bakü’de 1928 yılında basılmıştır (Kıvılak, 2007, s. 34).

Nazım Hikmet’le ilgili “Nazım Hikmet, birçok talihsizlik ve çileler görmesine rağmen, onun ne düşündüğünü ve söylediğini ne hissettiğini anlayan bir ülke – Azerbaycan olduğu için mutlu bir insandı” yazıyor araştırmacılar. Birçok kez Bakü’ye geldi, Azerbaycanlı şair ve yazarlarla yakın arkadaş oldu ve onlarla uzun yıllar sanatsal ilişkilerini sürdürdü. Nazım Hikmet’in Azerbaycan’a ithaf ettiği şiirleri, Azerbaycan kültürü ile ilgili makaleleri ve anıları bulunmaktadır. Eserleri Azerbaycan’da defalarca yayımlandı, tiyatro oyunları sahnelendi. Sovyet döneminden günümüze kadar Nazım Hikmet sanatının üzerine Azerbaycan’da araştırmalar, çeviriler yapılmıştır. Şiirlerinden esinlenerek yeni şiir örnekleri oluşturulmuş; hakkında kitaplar, denemeler ve makaleler yayımlanmıştır; anısına sempozyumlar, konferanslar organize edilmiştir.

Sovyetler döneminde Azerbaycan’da Nazım Hikmet’in edebî kişiliğinin, sanatının öğrenilmesini Türkolog Ekber Babayev gerçekleştirmiştir. 1945-1946’da Ekber Babayev, Moskova’daki SSCB Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü’nün Türkiye şubesinde yüksek lisans eğitimine başladı. Babası Sovyet sömürgecilikinin kurbanı olduğu için sistem tarafından lisansüstü eğitimine engeller oluşturulmaya başlandı. Ancak böylesine zor bir dönemde Nazım Hikmet onun yüksek lisansa dönmesine yardım etti ve böylelikle onların arasında, kardeşlik, arkadaşlık, baba ve oğul iletişimi oluştu. Bunlarla ilgili araştırmacılar şunları yazıyor: “Nazım Hikmet’in Moskova’daki yıllarında yanından hiç ayrılmayan, çok yakın dostu ve hatta oğlu yerine koyduğu bir isim Ekber Babayev idi. Öyle ki Nazım’ın yazdıklarını ilk okuyan da oydu. Ayrıca Nazım’ın yazdığı şiirlerin ve oyunların Rusçaya çevrilmesi konusunda yardımcı oluyordu. Babayev, Nazım’ı çok seviyor, garip ülkede onun her şeyi ile ilgileniyordu. Her

ihtiyacını karşılıyor; sigarası bitiyor, sigara alıyor. Nazım ve Babayev arasında gerçekten güçlü bir dostluk kuruluyor. Babayev Nazım'ın hayat hikâyesini ve sanatını en yakından bilen kişilerden biriydi. Zaman zaman da sırdaşı idi (Babayev, 2010, s. 23). Evet, Ekber Babayev Nazım Hikmet'in ülke dışındaki yaşamının son 13 yılında onun sırdaşı, can dostu oluyor. Ekber Babayev 1951 yılında Nazım Hikmet'in sanatı üzerine *Nazım Hikmet Barış Savaşçısıdır* adlı doktora tezini savunmuş ve onun önerileri üzerine bu alandaki araştırmalarını devam ettirmiştir. Aynı zamanda "Ekber Babayev Nazım Hikmet'in 8 ciltlik eserlerinin Bulgaristan'da yayımlanmasına rehberlik etmiştir" (az.wikipedia.org). Nazım Hikmet'in yaşamını ve sanatını ilk kez derinlemesine anlatan kitabı da Ekber Babayev yayımlatmıştır. 1975 yılında *Yaşamı ve Yapıtları ile Nazım Hikmet* kitabı Rusça olarak yayımlanır. Ekber Babayev Nazım'ın ilk gençlik yıllarından başlayarak şiir ve sanat hakkında derin düşüncelerini, şiirinin dönüm noktalarını, hatta Türkiye'de az bilinen, Moskova'da kaleme alınan tiyatro oyunlarını, yaşamının birçok yönlerini belgelere dayanarak anlatmıştır. Babayev'in bu kitabı önce Moskova'da, bir yıl sonra şairin kendi ülkesinde, Türkiye'de yayımlanmıştır. Ataol Behramoğlu'nun Türkiye Türkçesine çevirdiği bu kitap 1976'dan başlayarak Türkiye'de yayımlanmaktadır. Çünkü Ekber Babayev'in bu kitabı Nazım Hikmet hakkında en kapsamlı biyografi olma özelliğini kırk yedi yıldır korumaktadır. *Nazım Hikmet – Yaşamı ve Yapıtları* kitabı Nazım Hikmet hakkında tutarlı bir başvuru kaynağıdır. Araştırmacılar bu kitabı "bir solukta okunacak bir roman akıcılığına da sahip" (Babayev, 2010, s. 11) diye değerlendirirler. Ömrünün sonuna doğru Ekber Babayev'in 8 kitabı yayımlanır. Bunların içinde Nazım Hikmet'e adanmış monografi özel değer arz etmektedir. Bu monografi "Türkiye'de, Polonya'da, Romanya'da, Yugoslavya'da, Irak'ta yayımlanmıştır" (az.wikipedia.org).

Ekber Babayev'den sonra Nazım Hikmet'in sanatını Azerbaycan biliminde derinlemesine araştıran, Türk edebiyatının ve Nazım Hikmet'in şiirinin Azerbaycan'da tanınmasında müstesna hizmetleri olan ünlü isimler Tofiq Melikli ve Akşin Babayev'dir.

Azerbaycan ve Rus edebiyatı eleştirmeni, çevirmen, Moskova Devlet Dilbilim Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Uluslararası Türkoloji ve Kültür Vakfı (BTMF) Başkan Yardımcısı Tofiq Melikli, Nazım Hikmet'le ilgili anılarında şairi daha gençlik yıllarından tanıdığını, üniversite öğrencisiyken onunla buluştuğunu söyler. Tofiq Melikli, Nazım Hikmet'le ilgili anılarında ilk görüşmeyi şöyle anlatıyor. "Üniversitenin Şarkiyat Fakültesi Türk Edebiyatı bölümünde ikinci sınıfta okurken Nazım Hikmet'le tanışmak nasip oldu. Öğrenciyken sınıf ve diploma çalışmam Nazım Hikmet'in sanatı üzerineydi. Bu nedenle Nazım Hikmet Bakü'ye geldiğinde ünlü şairler beni onunla tanıştırmak için yanlarına aldılar. Bu, Nazım Hikmet'in Azerbaycan'a son ziyaretiydi. Şaire kendimden bahsettiğimde bir Türkolog olarak görevlerimi sordu. Söyledim ama Nazım Hikmet "senin birinci görevin köprü olmaktır" dedi. Ben bu kelimenin anlamını ilk defada tam olarak anlayamamışken Nazım Hikmet, Türkiye edebiyatını ve Türkiye Türkçesini bildiğim için sorumluluklarımı hatırlatmış oldu. Daha sonra bu tavsiye üzerine 1974 yılında *Çağdaş Türk Şairleri Antolojisi*'ni hazırladım. Resul Rıza, Bahtiyar Vahabzade ve Ekber Babayev'in çevirileriyle *Şehir Akşamı ve Sen* kitabı yayımlandı. Yirmi beş bin gibi büyük bir tirajla basılmasına rağmen kitap bir gecede satıldı" (Hüseynov, 2023). Tofiq Melikli, Nazım Hikmet'in sanatının Azerbaycan edebiyatına olan etkisini, *Şehir Akşamı ve Sen* kitabının döneminde oluşturduğu ilgiyi, sevgiyi böyle anlatıyor: - "Son dönemlerde, bağımsızlık döneminde şair Tofiq Nurali'yle karşılaştım. Şair 70'lerde basılan kitap hakkında şimdiymiş gibi aynı heyecanla bahsetti. Hocam, çevirisini yaptığınız kitap bizim o zaman kafamızı allak bullak etti, başımızı döndürdü. Şiire farklı açıdan bakmaya başladık, diyor" (Hüseynov, 2023). Evet, Nazım Hikmet'in şiiri, o dönemde Sovyetleri övmeyi hedef alan, aynı üslupla şiire alışmış insanlar için yeni bir heyecan, yeni bir anlayış, başka bir şiir, başka bir dünya idi.

Sovyet coğrafyasında çağdaş Türk şiirinin tek uzmanı olan Tofiq Melikli kitaplarında² ve diğer monografileri ve makalelerinde Nazım Hikmet'in edebî kişiliğini, sanatını okuyucusuna derinlemesine tanıttı. Onun 2019 yılında yayımlanan *Nazım Hikmet ve Doktor Galina* makalesi şairin Moskova'daki yaşamı ve arşiviyle ilgili derinlemesine bilgileri ihtiva ediyor. Makalede Tofiq Melikli'nin Nazım Hikmet'in Moskova'daki arşivinin oluşturulmasındaki hizmetlerinden de bahsediliyor. “Ben Nazım Hikmet komisyonunda sorumlu kâtip olarak Rusya Merkezi Devlet Edebiyat ve Sanat Arşivi ile görüşmeler yaptım. Mirza İbrahimov, Vera Feonova ve SSCB Yazarlar Birliği Sekreterliği'nin desteğiyle yapılan bu toplantılar sonucunda Nazım Hikmet'in arşivinin bir bölümünün buraya nakledilmesine ve şairler fonunun kurulmasına karar verildi” (Melikli, 2019, s. 5). T. Melikli şairin eşi Galina Kolesnikova'nın sonradan Azerbaycan Millî Arşivine bağışlanacak şairin kitapları, ona yazılmış mektuplar ve diğer şahsî eşyaları ile ilgili şöyle bahsediyor: “22 Kasım 1987'de Galina Kolesnikova bana arşivlenecek 501 eser ve kitaptan oluşan bir liste gönderdi. Listede Nazım'a farklı ülkelerden gönderilen üç bavul ve bir sandık dolusu mektup, ünlü İspanyol ressamı Alberto, Türk Abidin Dino, Rus Weisberg ve diğer sanatçılara ait 16 eser, Letonyalı heykeltıraş Erna Varnas tarafından yapılan Nazım'ın büstü yer alıyordu” (Melikli, 2019, s. 6). Tofiq Melikli bunlarla beraber 2009 yılında Galina Kolesnikova'nın Nazım Hikmet'ten kalan tüm arşiv malzemelerini içeren iki büyük dosyayı ona gönderdiğini ve bu malzemeleri 2014 yılında Nazım Hikmet'le ilgili kişisel kütüphanesi ve arşiviyle birlikte Azerbaycan Millî Arşivine bağışladığını da belirtiyor.

Nazım Hikmet'in araştırmacıları arasında uluslararası çapta saygın yeri olan yazarlardan biri de Prof. Dr. Akşin Babayev'dir. Bilim insanı Akşin Babayev ömrünün 60 yılını Türkiye edebiyatına, şiirine, Nazım Hikmet'in sanatının araştırılmasına adanmıştır. 2012 yılında onun Türkiye'de *Nazım Hikmet ve Azerbaycan* kitabı yayımlanmıştır. Akşin Babayev, “öğrencilik yıllarından bu günümüze kadar benimle aynı yaşamı paylaşan Nazım Hikmet” diyordu. Bu da nedensiz değildi. Tüm yaşamını Nazım Hikmet sanatına adanmış, bu yönde üniversite öğrencileri, doktora öğrencileri yetiştirmişti. Akşin Babayev yaşamını kaybetmeden önce yazıyordu: “Na kadar nefesim var, Nazım Hikmet'ten bahsedecek ve hep ondan yazacağım” (Babayev, 2023, s. 1). Yazarın *Nazım Hikmet Galaktikası* kitabıysa 2016 yılında basılmıştır. Akşin Babayev'in kitabında Nazım Hikmet'le ilgili anıları, şaire ithafen yazdığı makaleler, Nazım ile ilgili sanat adamlarının yazıları ve mülakatlarından örnekler yer alıyor. Akşin Babayev'in Nazım Hikmet'in sanatı, şahsiyeti üzerine 4 bilimsel makalesi yayımlanmıştır (Babayev, 2016, s. 45).

2. Azerbaycan Edebiyatında Türklüğün İsmi - Nazım Hikmet

Nazım Hikmet Türkiye'de “Moskova'nın adamı” olarak bilinmekteydi. Azerbaycan'da ona karşı ilgi, sevgi bir başkaydı, Azerbaycan'da Nazım Hikmet Türklüğün ismiydi, sesiydi, temsilcisiydi. Bir dönem ülkesinde adı da şiirleri de yasaklandı. Fakat Azerbaycan'da Nazım Hikmet'in şiirlerine sahip çıkıldı ve Nazım Hikmet Azerbaycan insanı, okuyucusu için kocaman Türkiye oldu. Zaman zaman şiirleri yayımlandı, eserlerinden yola çıkarak *Bir Mahallenin İki Oğlanı*, *Hayat Güzel Kardeşim*, *Aşkım Benim*, *Üzüntüm Benim* filmleri yapıldı. Ünlü bestecimiz Arif Melikov, onun *Bir Aşk Masalı* eserinden yola çıkarak *Aşk Efsanesi* balesini yazdı. Nazım Hikmet'le Arif Melikov 1961 yılında Moskova'da buluşmuş, zamanla aralarında kardeşlik, arkadaşlık, baba oğul sevgisi oluşmuştu. Nazım Hikmet Arif Melikov'u çok yetenekli bulmuş, ona oğlu gibi sevmişti. 1961 yılında Sankt Petersburg'da Arif Melikov'un Nazım Hikmet'in *Bir Aşk Masalı*'ndan yola çıkarak yarattığı *Aşk Efsanesi* balesi büyük bir başarıyla sahnelendi. Nazım Hikmet bu olaya çok sevinmiş ve duygularını şöyle anlatmıştır: “Arif, benim oğlum. Çok büyük yeteneğe sahip. Niyazi, Grigoroviç, Verseladze

² “Nazım Hikmet ve yeni Türk şiiri. Moskova: 1987 (Rusça)”, “Türk edebiyatı: kökler ve dallar. Moskova: 1990 (Rusça)”, “Türk Edebiyatı Tarihi. Moskova: 2010. (Rusça)”, “Türkiye'nin Şairleri. Bakü: 2017. (Rusça)”

övülecek yeteneğe sahiptirler. Fakat, Arif henüz yirmi sekiz yaşında. Ama yeteneğe bak sen. Arif Melikov kendisi bir efsanedir. Keşke onunla beraber *Aşk Efsanesi*'ni İstanbul'da izleyebilseydim" (Babayev, 2016, s. 44).

Ünlü Azerbaycan şairi Samed Vurgun'la Nazım Hikmet'in ayrı bir dostluğu, kardeşliği vardı. Samed Vurgun "Nazım demir pencereci zindandan hakikatin sesini yükseltsin, katsın nefesini nefesime Roma'dan Gavalos, Çin'den Siya-U" yazıyordu. Nazım Hikmet'in 28 yıllık hapis hayatından sonra ilk bulunduğu kişilerden biri de Samed Vurgun idi. Nazım Hikmet Samed Vurgun hakkında şöyle söylerdi: "Samed Vurgun şiirimizin gezegenidir. Bu gezegenin güneşi ve yıldızları ölümsüzdür. Kardeş dillerimizin büyük halk ozanı Samed Vurgun, dillerimiz yaşadıkça sonsuza kadar yaşayacaktır" (Hikmet, 2016).

Aradan yıllar geçmesine rağmen Azerbaycan'da Nazım Hikmet sevenlerin sayısı artıyor, eserlerinden ve hayatından yola çıkarak birçok eser yazılıyor ve yayımlanıyor. Ünlü Azerbaycanlı yazar, Yazarlar Birliği'nin Başkanı Anar, Nazım Hikmet'le ilgili görüşlerini şöyle ifade ediyor: "Dede Korkutsuz, Yunus Emresiz, Nevaisiz, Fuzulisiz Türk dünyası olmadığı gibi, Nazım Hikmet'siz Türk dünyası olamaz. Nazım Hikmet, Türklük ruhunu ve Türklük anlayışını doruklara çıkardı" (Rızayev, 2015, s. 12). Nazım'ın sanatının yorulmak bilmez araştırmacısı Akşin Babayev yazar Anar'ın Nazım hakkında yazabilmek hakkının başkalarından daha fazla olduğunu yazıyor. Çünkü Anar, Resul Rıza'nın oğludur. Resul Rıza ise Nazım Hikmet'in yakın dostu, meslektaşı, can arkadaşıydı. Anar Nazım Hikmet'in defalarca misafir edildiği evde doğmuştu, büyümüşü. Nazım Hikmet Resul Rıza hakkında şunları yazmıştır: - "Resul Rıza bir filozoftur. *İki Buklenin Sohbeti* şiiri ilk bakışta basit ve sıradan görünüyor. Ama onlar hakkında, hayat hakkında, nesiller hakkında, gelecek hakkında ve sorumlulukları hakkında ne kadar güzel söylenmiş" (Babayev, 2023, s. 1). İlk kez Nazım Hikmet 1927 yılında Bakü'ye gelmiştir. Sonra uzun bir süre geçiyor, otuz yıl sonra tekrar şair Bakü'ye geldiğinde Resul Rıza'yla buluşur. O zamandan itibaren her şehrimize geldiğinde Resul Rıza onu evinde misafir ederdi, Moskova'da buluştukları, uzun zaman geçirdikleri malumdur.

Çağdaş dönemde, 2015 yılında Resul Rıza'nın yazar oğlu, Azerbaycan Yazarlar Birliği'nin başkanı Anar Rızayev Nazım Hikmet'i her yönüyle Azerbaycan okuyucusuna anlatan *Kerem Gibi* romanını kaleme aldı. Anar'ın *Kerem Gibi* romanı Nazım Hikmet hakkında anılar, düşünceler romanıdır. Bu kitapta Nazım Hikmet'in sadece Türk Dünyasının değil, dünyanın şairi olduğunu, son derece zeki bir insan olduğunu, çalkantılı hayatı olmasına rağmen mücadeleleri zekâsı ve ruhunun kudretiyle yenebilmesini etkili şekilde anlatıyor. Roman büyük şairin yaşamını, mücadelesini ve yaratıcılığını bir sanat eseri olarak kavramayı ve anlatılan olayların derinliklerine inmeyi sağlar. Nazım Hikmet'in dünyasına ve aynı zamanda tüm Türk dünyasına bir zaman yolculuğudur bu kitap, Nazım Hikmet sanatını didik didik inceleyen Akşin Babayev *Kerem Gibi* kitabını Nazım Hikmet hakkında ansiklopedidir, diye değerlendirir. Anar, eserin sorumluluğunu ve ağırlığını şöyle aktarıyor: "Nazım hakkında yazmak demek, dünyanın, özellikle Türk Dünyasının dertlerini anlatmak demektir" (Vahid, 2017, s. 4) Nazım Hikmet'in *Ceviz Ağacı* şiiri vardır.

"Ben bir ceviz ağacıym Gülhane Parkı'nda,

Ne sen bunun farkındasın ne polis farkında" (Hikmet, 2023, s. 24).

2011 yılında, Azerbaycan'ın ünlü yazarı, devlet adamı Hidayet, 60 yıl sonra Nazım Hikmet'in *Ceviz Ağacı*'ni Azerbaycan edebiyatına getirdi. Bu deneme türünde yazılmış ve önemli edebî olaya estetik bir yaklaşımdır, çağdaş entellektizmin Nazım Hikmet'e yüceltilen anıttır. Hidayet'in *Ceviz Ağacı*'nin ana muhtevası Hidayet'in Gülhane Parkında Nazım Hikmet'in ceviz ağacını aradığı ve bu park kurulduğundan beri ceviz ağacının olmadığıdır. Denemenin sonunda Nazım'ın ömrünün müdrik çağlarında idrak ettiği acı gerçeği de anlatır, şairin hayal ettiği ve inandığı komünizm, gördüğü komünizm ile ters orantılıydı. Belki de aradığı ceviz ağacı aradığı komünizm imiş.

Denemedeki ilginç nüanslardan biri sanatsal karşılaştırmadır. Nazım Hikmet siyasi konumu ve komünist olması nedeniyle Türkiye'den, Hidayet ise Ermeni işgalcilerinin öz topraklarını işgal etmesi nedeniyle kendi köyünden, oradaki ceviz ağacından, gerçek bir Türk olduğu için ayrı düşmüş. Bu şiirsel çağrışım, Hidayet'i hayal ederek Zengezur dağlarına, Maralzami köyüne götürür ve bu gerçek her şairin içinde memleket sevdasına dönüşmüş ceviz ağacı olduğunun göstergesidir. "Önce Topkapı müzesi büyüledi beni... Topkapı'nın büyüünden kurtulmadan Gülhane'deki ceviz ağacını arıyorum. Düşünüyorum da altına oturup Nazım'ı anacağım. Zengezur'un ceviz ağaçları mı yaşlı, Gülhane Parkı'nunkiler mi diye düşündüm. Maralzami'deki arka bahçemizdeki ceviz ağacı bana hep Gülhane Parkı'ndakinden daha yaşlıymış gibi gelmiştir. Bu etkiyle Nazım'ın şiirinin mısraları sesleniyor içimde" (Bayramov, 2017, s. 4).

Nazım Hikmet, Hidayet'in en sevdiği şairlerden biridir. Şiirsel ruhunun ve üslubunun damarı Nazım Hikmet'ten gelir. Hidayet, *Ceviz Ağacı* denemesinde beğenisini, sevgisini ve saygısını şöyle ifade eder: "O ceviz ağacının yanından gökyüzüne baktım, Nazım'ı hatırladım. Nazım Hikmet 20. yüzyılın en büyük şairidir, - tüm dünyada. Bu asırda çok büyük şairler var. Azerbaycan'da Sabir, Hüseyin Cavid, Samet Vurgun, Resul Rıza, Bahtiyar Vahabzade..., Rusya'da Sergey Yesenin, Brezilya'da - Jorj Amadu... Samet Vurgun'un şu dizelerini hatırlıyorum:

"Nazım yükseltsin hakkın sesini.
Demir pencereleli zindan içinden.
Katsın nefesime kendi nefesini
Gavalos Roma'dan, Siya-U Çin'den..."

20. yüzyılda nice büyük şairler var. Ama en büyüğü Nazım Hikmet'tir" (Bayramov, 2017, s. 4).

"Azerbaycan, Nazım Hikmet'in Sovyetler Birliği'ne gittikten sonra yaşamak istediği, hatta ülkesinden umudu kestiğinde ölünce gömülmek istediği ülkeydi" (Kavlak, 2007, s. 1). Evet, Azerbaycan halkına tüm ruhuyla bağlı olan Nazım Hikmet Azerbaycan okuyucusunu, şairlerini, sanatçıları en çok etkileyen Türk ediplerindendir. Onun Azerbaycan halkıyla, Azerbaycanlı yazarlarla, şairlerle, akademisyenlerle ilişkileri büyük bir dönemi, kıymetli belgeleri ihtiva ediyor.

Sonuç

Görüldüğü gibi Nazım Hikmet ister bilimsel ister sanat açısından Azerbaycan'da Sovyetler döneminde, bağımsızlık döneminde her zaman ilgiyle, büyük sevgiyle araştırılmıştır. Bu durum günümüzde devam etmekte, Azerbaycan'da Nazım Hikmet'in edebî kişiliği, şiir dünyası çağdaş dönemde bile aynı şekilde güncelliğini korumaktadır. Çağdaş dönemde tarih bilimci Dr. Tahira Hasanazade'nin *Halk Yazarı Anar'ın Büyük Nazım Hikmet Aşkı*; Prof. Dr. Asmetkhanım Mammadova'nın *Özgürlük ve Eşitlik Müjdecisi - Nazım Hikmet*; Dr. Jahan Agamirov'un *Nazım Hikmet'in Şiirlerindeki Vatanseverlik Motifleri* ve diğer konularda araştırmaları, ünlü Azerbaycan yazarı Hidayet'in Nazım Hikmet'ten yaptığı çeviriler, ünlü gazeteci-yayımcı Flora Halilzade'nin *Gülhane Parkı* ve *Ceviz Ağacı* yazıları, şairin yıl dönümü kapsamında düzenlenmiş sempozyumlar ve diğer törenler, çalışmalar Nazım Hikmet'in edebî kişiliğine, sanatına olan halkımızın büyük sevgisinin göstergeleridir. Ayrıca Azerbaycan şairi Zelimhan Yakub, 2014 yılında "Uluslararası Nazım Hikmet Şiir Ödülü"ne layık görülmüştür.

Kaynakça

Ayhan, A. (2019). Nazım Hikmet'le Samet Vurgun'un gizli söhbeti. <https://www.manera.az/edebiyat/6207-semed-vurgunla-Nazım-hikmetin-gizli-sohbeti.html> (Erişim Tarihi: 24.09.2023).

- Azeri arşivlerinde bulunan, daha önce okumadığınız bir Nazım Hikmet şiiri, *Edebiyat ve İncəsənət Gazetesi*, 25.02.1957, <https://tersdergi.com/azeri-arsivlerinde-bulunan-daha-once-okumadiginiz-bir-nazim-hikmet-siiri/>, (Erişim Tarihi: 04.03.2025).
- Babayev, A. (1965). Neskol'ko slov o dramaaturgii Nazıma Hikmeta. *Jurnal Literaturniy Azerbaydjan*, No 1, 24-32.
- Babayev, E. (2010). *Nazım Hikmet - yaşamı ve yapıtları*. Cumhuriyet Kitapları Yayınları.
- Babayev, A. (2016). *Nazım Hikmet galaktikası*. Bakü Yayınevi.
- Babayev, A. Akper Babayev'in hayatı ve sanatı. https://az.wikipedia.org/wiki/%C6%8Fkb%C9%99r_Babayev (Erişim Tarihi: 12.06.2022).
- Babayev, A. (2023). *Nazım Hikmet'e bağlı ömrüm*. <https://aqsinbaba.ayten.ch/Nazım-hikmet/> (Erişim Tarihi: 12.09.2023).
- Bayramov, K. (2017). Nazım Hikmet, ceviz ağacı ve Hidayet'in essesi. *Bilimsel Makaleler Toplusu*, 4-12.
- Bayram, G. (2018). Tepeden tırnağa mücadele, hasret ve umuttan oluşan Nazım Hikmet, TRT Azerbaijan, <https://www.trt.net.tr/azerbaycan/proqram/2018/06/27/2018-seckil-ri-sabitliy-v-prezidentlik-sistemin-davam-1000345>. (Erişim Tarihi: 12.12.2023).
- Haydarova, A. (2019). Türk Dünyasında Nazım Hikmet, Anar'ın "Nazım Hikmet Kerem gibi" kitabı hakkında. *Edebiyat gazetesi*, 8-9.
- Hüseynov, R. (2023). Vatanım Nazım Hikmet, <https://www.youtube.com/watch?v=bZceuZVdWbE>. (Erişim Tarihi: 09.06.2022).
- Hikmet, N. (1961-1963). *Seçilmiş eserleri*. Azərneşr Yayınevi.
- Hikmet, N. (1983). *Yaşamak güzel birşey kardeşim*. Yazıcı Yayınevi.
- Hikmet, N. (2007). *Bütün şiirleri*. Yapı Kredi Yayınları.
- Hikmet, N. (2016). Samed Vurgun çağdaş dünya edebiyatının iftiharıdır. *Edebiyat gazetesi*, 2.
- Karabağ, İ. (2021). Nazım Hikmet ve Bakü küleyi. *Adalet Gazetesi*, 4-5.
- Karimov, J. (2000). *Hikmet hazinesi*. İlim Yayınevi.
- Kavlak, A. (2007). *Bakü'ye gidiyorum ay balam-Nazım Hikmet'in Azerbaycan'daki izleri* (1921-1963). Yapı Kredi Yayınları.
- Melikli, T. (2019). Nazım Hikmet ve Doktor Galina. *Edebiyat Gazetesi*, 6-7.
- Nazım Hikmet Azerbaijan'da, Nazım Hikmet kültür ve sanat vakfı, <https://www.NazımHikmet.org.tr/Nazım-hikmet-azerbaycan-da/>. (Erişim Tarihi: 06.02.2019).
- Nizami Gencevi'nin adına Millî Azerbaijan Edebiyatı Müzesinde büyük Türk şairi Nazım Hikmet'in 120. yıldönümüne adanmış bilimsel bir konferans düzenlendi (2022). *İki sahil Gazetesi*, 1.
- Rızayev, A. (2015). *Kerem Gibi*. İlim Yayınevi.
- Vahid, M. (2017). "Kerem Gibi" romanı-Nazım Hikmet hakkında söz demek hakkı. *Edebiyat gazetesi*, 4.
- https://az.wikipedia.org/wiki/Tofiq_M%C9%99likli. (Erişim Tarihi: 12.06.2022).
- <https://adalet.az/az/posts/detail/Nazım-hikmet-ve-baki-kuleyi-172336>. (Erişim Tarihi: 12.06.2022).
- https://az.wikipedia.org/wiki/%C6%8Fkb%C9%99r_Babayev

Extended Summary

Nazım Hikmet (1902-1963) is a Turkish poet, writer, playwright, the first representative of free poetry in Turkish poetry, the most famous and important figure of contemporary Turkish poetry. He is a poet who laid the foundations of Turkish revolutionary poetry, has been recognized internationally since the first half of the 20th century, and is among the world's greatest poets. Nazım Hikmet was exceptionally loved in the literary environment of Azerbaijan and had a great influence on our national poetry and poetic thought. During the Soviet era, Nazım Hikmet's art was scientifically studied in Azerbaijan, his poems were translated and many books were published. There were even times when his book published in the 60s was sold in one day. At that time, Nazım

Hikmet was a spiritual temple for the people of Azerbaijan, who mourned in colonialism, longed for the words, art, and common values of their nation, and represented a magnificent mountain where his soul rested. In the 1960s-70s, Nazım Hikmet's art was turned into an object of research at the "Turkish Philology" department of the Institute of Oriental Studies of the Azerbaijan Academy of Sciences and the Department of Turkish Literature of the "Oriental" Faculty of the Azerbaijan State University, his poems were translated, and numerous monographs were devoted to his art. , books have been published. From the Soviet era to the present, new examples of poetry were created inspired by the art and poems of Nazım Hikmet, books, essays and articles were published about him, symposia and conferences were organized in his memory. At the same time, Nazım Hikmet knew Azerbaijani literature. He wrote articles on the works of famous names of classical and contemporary Azerbaijani literature, Nizami, Fuzuli, M. F. Ahundov, Sabir and Samed Vurgun, Suleyman Rustem, Ahmed Cemil, Resul Riza, Mikayil Rafili.

During the Soviet era, Turkologist Ekber Babayev realized the literary masculinity and art of Nazım Hikmet in Azerbaijan. In 1951, Ekber Babayev defended his doctoral thesis on the art of Nazım Hikmet entitled "Nazım Hikmet is a Peace Warrior" and continued his research in this field based on his suggestions. At the same time, Ekber Babayev guided the publishing of 8 volumes of Nazım Hikmet's works in Bulgaria. Ekber Babayev is also publishing the book that describes the life and art of Nazım Hikmet in depth for the first time. In 1975, the book "Nazım Hikmet with his life and works" was published in Russian. Babayev's book "Moscow, one year" is a book of Nazım, which deeply describes Nazım's deep thoughts about poetry and art, the turning points of his poetry, even the theater plays written in Moscow, which are little known in Turkey, and many aspects of his life, based on documents. then it is broadcast in the poet's own country, Türkiye. This book, which Ataol Behramoğlu translated into Turkish, has been published in Turkey since 1976. Because this book of Ekber Babayev has been maintaining the feature of being the most comprehensive biography about Nazım Hikmet for forty seven years. If we want to find a reliable reference source about Nazım Hikmet, we can find this feature in the book "Nazım Hikmet - Life and Works". After Akber Babayev, Tofiq Melikli and Akshin Babayev are famous names who deeply researched the art of Nazım Hikmet in Azerbaijan, and who had exceptional services in the recognition of Turkish literature and Nazım Hikmet's poetry in Azerbaijan. Tofiq Melikli, the only specialist of contemporary Turkish poetry in Soviet geography, wrote "Nazım Hikmet and the new Turkish poetry. Moscow: 1987 (Russian)", "Turkish literature: roots and branches. Moscow: 1990 (in Russian), "History of Turkish Literature. Moscow: 2010. (Russian)", "Poets of Turkey. Baku: 2017. (Russian)" and in other monographs and articles, he introduced Nazım Hikmet's literary masculinity and art to his readers in depth. His article "Nazım Hikmet and Doctor Galina", published in 2019, contains in-depth information about the poet's life and archive in Moscow. Among the researchers of Nazım Hikmet, Prof. Dr. Akshin Babayev. Scientist Akshin Babayev devoted 60 years of his life to Turkish literature, poetry, and the research of Nazım Hikmet's art. In 2012, his book "Nazım Hikmet ve Azerbaijan" was published in Turkey. Akshin Babayev said, "Nazım Hikmet, who shared the same life with me from his student years until today." This was not without reason. He devoted his whole life to the art of Nazım Hikmet, and trained university students and doctoral students in this direction. Akshin Babayev wrote without losing his life: "As long as I have breath, I will talk about Nazım Hikmet and I will always write about him." The author's book "Galaxy of Nazım Hikmet" was published in 2016. Akshin Babayev's book contains his memories about Nazım Hikmet, articles dedicated to the poet, writings and interviews of artists about Nazım. Akshin Babayev's scientific article on the art and personality of Nazım Hikmet in 44 names was published.

In the article, in the direction of the study of Nazım Hikmet in Azerbaijan during the Soviet period, Akber Babayev, Tofiq Melikli and Akshin Babayev made in-depth researches on the art and personality of Nazım Hikmet, books, scientific articles, and at the same time Nazım Hikmet in Azerbaijani literature. works of art dedicated to e are discussed. Poems and essays of Samet Vurgun, Resul Riza, Anar and Hidayet and other examples of art dedicated to Nazım Hikmet are examined in terms of the topic.

